

ПОБУДОВА СЛІДЧИХ ВЕРСІЙ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННІЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

CONSTRUCTION INVESTIGATIVE LEADS AT THE INITIAL STAGE OF THE INVESTIGATION OBSTRUCTION OF JOURNALISTIC ACTIVITIES

Мацола А.А.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та міжнародного кримінального права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Встановлено, що у кримінальних провадженнях про перешкодження законній діяльності журналістів можуть бути висунуті як загальні криміналістичні версії, так і окремі версії: щодо суб'єкта злочину, щодо з'ясування мети вчинення злочину, щодо необхідних доказів. Визначено алгоритм дій слідчого, пов'язаний із оперуванням непрямими доказами на початковому етапі розслідування під час проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: перешкодження законній діяльності журналістів, слідчі версії, слідчий, початковий етап розслідування, планування.

Установлено, что по уголовным делам о воспрепятствовании законной деятельности журналистов могут быть выдвинуты как общие криминалистические версии, так и отдельные версии: о субъекте преступления, о цели совершения преступления, относительно необходимых доказательств. Определен алгоритм действий следователя, связанный с оперированием косвенными доказательствами на начальном этапе расследования при проведении неотложных следственных (розыскных) действий.

Ключевые слова: воспрепятствование законной деятельности журналистов, следственные версии, следователь, начальный этап расследования, планирование.

Found that in criminal proceedings of obstruction of journalists can be nominated as general forensic versions and separate versions: on the perpetrator, to clarify the purpose of the offense, on the necessary evidence. Investigation determined sequence of actions associated with leveraging circumstantial evidence at the initial stage of investigation during urgent investigative (detective) action.

Key words: obstruction of journalists, investigative leads, investigator, initial stage of investigation, planning.

Актуальність теми. Особливості тактики і методики розслідування перешкодження законній професійній діяльності журналістів, пов'язані з оперуванням непрямими доказами, проявляються насамперед під час висунення версій та способів їх перевірки. Загальні правила «техніки» планування застосовуються у кожному кримінальному провадженні, незалежно від її характеру, проте сам зміст роботи з висунення версій у вказаній категорії кримінальних проваджень має свою специфіку.

Проблема слідчих версій досить глибоко і всебічно досліджена у працях вітчизняних криміналістів як радянського періоду, так і пострадянського: Г.В. Арцишевського, Л.Я. Драпкіна, А.В. Іщенка, В.О. Коновалової, А.М. Ларіна та ін. Значна кількість робіт, присвячених дослідженню різних питань слідчих версій, свідчить про те, що з'ясування їх сутності і ролі у виявленні кримінальних правопорушень має не тільки теоретичне, але й важливе практичне значення. Проте проблеми, пов'язані зі слідчими версіями, як правило, досліджувались або в комплексі, або щодо конкретного виду злочину.

Завданням дослідження є з'ясування особливостей початкового етапу розслідування перешкодження законній професійній діяльності журналістів, а також визначення загальних та окремих криміналістичних версій за різними критеріями.

Виклад основного матеріалу. Криміналістична версія за своєю логічною природою є самостійним

різновидом гіпотези, яка використовується у розслідуванні, пояснює пов'язані з подією кримінального правопорушення факти і яка перевіряється у встановлені строки компетентними суб'єктами, встановленими законом методами і засобами [1, с. 291]. Версія – це обґрунтоване припущення щодо окремого факту або групи фактів, що мають або можуть мати значення для кримінального провадження, яке вказує на наявність і пояснює походження цих фактів, їх зв'язок між собою та зміст, який служить цілям встановлення обставин кримінального правопорушення [2, с. 42].

Типові слідчі ситуації та слідчі версії дозволяють спланувати процес розслідування, який починається з конкретизації і визначення цілей. Цілком зрозуміло, що процес визначення мети різний за своїм змістом залежно від слідчої ситуації початкового етапу розслідування. Усі кримінальні правопорушення, пов'язані з перешкодженням законній професійній діяльності журналістів, можна поділити на дві групи: вчинені в умовах очевидності та ін. Правопорушення першої групи відбуваються у присутності очевидців. Тому вже на початковому етапі слідчому відомі основні обставини перешкодження, зокрема й особа, яка його вчинила. Конкретизація цілей розслідування здійснюється без особливих ускладнень.

Більш складно протікає процес визначення мотиву перешкодження у випадках, коли фактичних даних недостатньо. Процес пізнання здійснюється

з використанням слідчих версій. Побудова слідчих версій – засіб для визначення цілей розслідування. Логічні наслідки, виведені з кожної слідчої версії, є ні що інше, як обставини, що підлягають встановленню і доказуванню у кожному кримінальному провадженні. Встановлення цих обставин – мета слідчих (розшукових) та інших дій. Перелік цих цілей повинен бути вичерпним.

На початковому етапі розслідування можуть висуватися такі загальні версії: а) наявний факт перешкодження законній професійній діяльності журналіста; б) вчинене не містить ознак злочину, але є достатньою підставою для здійснення відповідної перевірки органами внутрішніх справ; в) є ознаки інсценування перешкодження законній професійній діяльності журналіста (можливо, і з метою шантажу).

У слідчій ситуації, за якої інформація про перешкодження законній професійній діяльності журналіста надходить безпосередньо від потерпілого, можуть бути висунуті такі загальні криміналістичні версії: а) перешкодження мало місце за обставин, зазначених потерпілим; б) вчинено інше кримінальне правопорушення; в) перешкодження мало місце в сукупності з іншими кримінальними правопорушеннями; г) відсутні ознаки злочину.

Перераховані загальні версії висувуються найчастіше до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Звичайно, з початку досудового розслідування робочою залишається версія про вчинення іншого злочину. У разі підтвердження версії про це слідчий повинен звернутися до відповідної окремої методики. Якщо ж джерелом надходження інформації про вчинення злочину, передбаченого ст. 171 Кримінального кодексу України (далі – КК України), є рідні, знайомі, колеги журналіста-жертви, то загальні версії практично не відрізняються від наведених.

У процесі розвитку криміналістичної версії, коли перешкодження мало місце за обставин, зазначених потерпілим, одночасно вживаються всі можливі заходи, щоб запобігти вчиненню злочину або припинити його. За наявності відповідних підстав, що свідчать про реальну загрозу життю та здоров'ю особи, яка повідомила про злочин, слід вжити необхідних заходів для гарантування безпеки заявника, а також членів його сім'ї та близьких родичів, якщо шляхом погроз або інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на заявника [3, с. 22].

Незважаючи на те, що у ст. 3 Конституції України закріплено положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [4], у чинному КПК України питанню захисту учасників кримінального провадження не приділено належної уваги.

Згідно з чинним законодавством до спеціальних заходів гарантування безпеки суб'єктів кримінального процесу можуть бути віднесені: а) особиста охорона, охорона житла та майна; б) видача зброї,

засобів індивідуального захисту та оповіщення про небезпеку; в) встановлення телефону за місцем проживання; г) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; г) тимчасове розміщення в місцях, які гарантують безпеку; д) забезпечення конфіденційності даних про об'єкти захисту; е) переведення на іншу роботу, направлення на навчання, заміна документів, зміна зовнішності, переселення в інше місце проживання; є) поміщення неповнолітніх у спеціальні установи; ж) закритий судовий розгляд [5].

В.С. Зеленецький та М.В. Куркін зазначають, що ефективність захисту суб'єктів кримінального процесу від злочинних посягань багато в чому залежить від застосування адекватних заходів безпеки, що тільки і можуть забезпечити досягнення поставленої мети [6, с. 44]. Заходи безпеки повинні обиратися ситуаційно та ґрунтуватися на ефективних прийомах. З цього погляду необхідно погодитися з категоричністю тези, що тактика необхідна там, де зустрічається протидія цілям такої діяльності чи досягненню конкретного результату, щоб подолати або нейтралізувати її [7, с. 84].

Найбільший практичний інтерес представляє висунення окремих версій про особу підозрюваного, тому що дані про нього є найважливішими в інформаційному полі початкового етапу розслідування. Працюючи над їх формулюванням, необхідно враховувати два вихідних чинники: по-перше, чинник віктимності жертви перешкодження, по-друге, складний операційний характер досліджуваного кримінального правопорушення, що обумовлює з'ясування мотиву, причинного зв'язку між діями підозрюваного та реалізацією злочинних задумів.

Серед окремих версій щодо суб'єкта злочину і в розвиток відповідної загальної версії Р.Б. Терновський висловлює думку щодо висунення таких версій: перешкодження здійснюється самим фігурантом публікації в друкованому ЗМІ, телерепортажі і т.д.; злочинні дії здійснюються найнятими ним особами; спроби перешкодження законній професійній діяльності надходять від осіб, які співчують фігуранту, але без його відома; спроба інсценування перешкодження з метою скомпрометувати конкретну особу журналістом або іншими особами (без його участі або в групі); має місце інсценування з метою «поповнення політичного капіталу суперника «помилкового підозрюваного» в будь-якому вигляді соціального змагання (вибори до органів влади, участь у конкурсі на заміщення вакантної посади чи перешкода укладенню угоди шляхом заподіяння шкоди діловій репутації і т.д.) [8, с. 125].

Слідчому необхідно встановити причинний зв'язок між фактичними даними, виявленими під час слідчих (розшукових) дій, і подією злочину, щоб встановити обставини перешкодження законній професійній діяльності журналіста у процесі досудового розслідування.

Значення всіх розглянутих версій полягає насамперед у тому, що вони забезпечують цілеспрямова-

ність розслідування, його системність за одночасної багатовекторності. Подальша перевірка версій повинна привести слідчого до встановлення осіб, на яких впаде підозра. Крім того, повинне виявитися місце знаходження цих осіб або способи встановлення місця їх перебування.

Нижчезазначені версії, припускаємо, можуть визначати специфіку суб'єктивної сторони перешкодження законній професійній діяльності журналіста:

– перешкодження здійснюється з бажання помститися журналісту, редакції за поширення відомостей, що ганьблять честь і гідність фігуранта, або відомостей, що не становлять особисту чи сімейну таємницю, але з певних причин небажаних для особи;

– перешкодження здійснюється з метою нерозголошення відомостей про протиправну, зокрема злочинну, діяльність особи з метою уникнути справедливого покарання;

– перешкодження має на меті створити сприятливі умови для подальшої протиправної, зокрема злочинної, діяльності заінтересованої особи;

– перешкодження здійснюється для запобігання розголошенню державної або іншої спеціально охоронюваної законом таємниці з бажання запобігти вчиненню журналістом кримінального правопорушення (тобто в умовах крайньої необхідності);

– перешкодження має на меті дезінформувати супротивника або зберегти військову таємницю в умовах, коли йдеться про законну діяльність силових структур в умовах надзвичайної ситуації;

– інсценування перешкодження здійснюється для того, щоб скомпрометувати певну особу звинуваченнями у вчиненні кримінального правопорушення з помсти або корисливих мотивів.

Версії слід висувати, а згодом перевіряти у встановленому порядку і щодо відшукання можливих доказів провини злочинця або інсценування. Доказами, залежно від обставин кримінального провадження, можуть бути різні документи (листи, записки, чернетки та ін.), звуко- і відеозапис розмови злочинця, знаряддя злочину (зброя, знаряддя злочину і т.д.), технічні засоби (аудіо-, відеозаписувальні пристрої), інші предмети матеріального світу [8, с. 126].

Так, щодо необхідних доказів слідчий може припускати, що:

– вони знаходяться в особи, яка здійснює перешкодження (чернетки, проекти статей, текст до відеоряду, монтажні копії відеосюжетів, власний сюжет тощо);

– вони є в розпорядженні журналіста (лист, записка, електронний лист, компакт-диск із вимогою або погрозою);

– докази можуть бути у третіх осіб, які здійснюють перешкодження;

– докази перешкодження відсутні, однак вони можуть бути отримані дослідним шляхом: запис переговорів, фіксація ходу і змісту особистих контактів, експертиза слідів кримінально-протиправної діяльності та ін.;

– докази перешкодження відсутні, оскільки фактично здійснена інсценізація, наклепницькі дії.

Перевіряючи висунуті версії за допомогою слідчих (розшукових) дій, слідчий повинен отримати максимально можливу кількість даних, що характеризують злочинця, «просіяти» виявлених запідозрених осіб, встановити і, за необхідності, затримати конкретного підозрюваного.

Практично будь-який розвиток подій в описаних вище ситуаціях теоретично повинен проходити в умовах конфлікту між особою, яка здійснює пошуково-пізнавальну діяльність, і підозрюваним у вчиненні перешкодження законній професійній діяльності журналіста. Інший розвиток подій можливий, на наш погляд, лише у разі віктимної, «винної» поведінки потерпілого. Йдеться про випадки зловживання правами журналіста або використання цих прав, що називається, «на межі фолу», коли з юридичного боку (і на це свідомо робиться ставка) дії журналіста бездоганні, проте об'єкт уваги вважає, що були порушені його права. Наприклад, у м. Рівне забудовники житлового комплексу ЖБК «Набережний квартал-1», ТОВ «Хліб-Пром» та громадянин П. через суд вимагають спростування інформації, оприлюдненої в публікації місцевого видання «Четверта влада»: «Офшорний «Ріверсайд» планує продавати квартири в будинку, якого не має права будувати: документи». Зокрема, йдеться про вирази «журналістів у «Ріверсайді» обізвали», «шахрайська схема «Ріверсайду», «офшорний», «шахрайство», «псевдоклон», які є оціночними судженнями [9].

Як зазначає Р.Б. Терновський, специфіка роботи у ЗМІ така, що визначає іноді відверто ворожу реакцію осіб, на яких звернена увага журналістів. Тому можливі випадки, коли встановлений підозрюваний не стане приховувати своїх намірів перешкодити журналісту (або змусити його) опублікувати певний матеріал, щиро вважаючи, що тим самим порушуються (або відновлюються) його законні права та інтереси [8, с. 122–123].

Критична функція діяльності ЗМІ (насправді одне із завдань ЗМІ) часто призводить до складності визначення співвідношення прав журналіста, свободи слова та думки, з одного боку, і права громадянина на захист честі, гідності, ділової репутації, на охорону особистого і сімейної таємниці, з іншого. Ці обставини можуть зумовлювати характер протиправних дій особи, переконаної при цьому у власній правоті. На жаль, подекуди такі випадки є приводом для так званої «необхідної оборони проти ЗМІ». Тим часом незнання закону не звільняє від відповідальності, і справа суду – вирішити згодом питання про наявність таких обставин, що пом'якшують відповідальність, як, наприклад, неправомірні дії потерпілого. Однак уважний слідчий цілком може використати ситуацію, що склалася, для того, щоб викликати підозрюваного на відверту розмову. Уміло і продумано розставляючи акценти, можна наблизити слідчу ситуацію до безконфліктної.

Діяльність слідчого, спрямована на висунення і перевірку версій, повинна відображатися у плані розслідування, що є формалізованим відображенням суті діяльності слідчого з планування розслідування.

Криміналістична наука вважає, що планування розслідування – це розумовий процес, який відображається у визначенні завдань слідчого, найбільш ефективних способів і засобів їх вирішення в оптимальні строки [10, с. 87]. В.Ю. Шепітько під плануванням розуміє визначення шляхів і способів розслідування обставин, які підлягають встановленню у кримінальній справі, визначення системи слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, їх змісту, послідовності проведення, термінів виконання [11, с. 168].

Висновки. На початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 171 КК України, обсяг і спрямування слідчих версій без-

посередньо залежать від кількості і якості початкової слідчої та оперативно-орієнтуючої інформації. Висунення загальних і окремих версій дозволяє слідчому внести елемент планування у процес розслідування.

Початковий етап розслідування перешкоджання законній професійній діяльності журналістів є найбільш важливим і передбачає необхідність правильного визначення завдань та алгоритму дій, зокрема невідкладних слідчих (розшукових) дій із метою отримання необхідних доказів. У всякому разі, алгоритм відповідних процесуальних дій повинен визначатися слідчим на основі індивідуального підходу до конкретної слідчої ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Криміналістика : [підручник] / В.В. Пясовський, Ю.М. Черноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексєєв та ін. – К. : Центр учбової літератури, 2015. – 544 с.
2. Шепітько В.Ю. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів : [підручник] / В.Ю. Шепітько. – Х. : Право, 2001. – 528 с.
3. Кардаш М. Професійна діяльність журналістів (у запитаннях та відповідях) / М. Кардаш, Ю. Ничка, Г. Чернявська. – Л. : ФОП Петришин І.І., 2010. – 130 с.
4. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-вр.
5. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3782-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua/go/3782-12-вр.
6. Зеленецький В.С. Обеспечение безопасности субъектов уголовного процесса / В.С. Зеленецкий, Н.В. Куркин. – Х. : КримАрт, 2000. – 404 с.
7. Бахин В.П. Допрос на предварительном следствии / В.П. Бахин, М.Ч. Когамов, Н.С. Карпов. – Алматы : Оркениет, 1999. – 208 с.
8. Терновский Р.Б. Расследование воспрепятствования законной профессиональной деятельности журналистов : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Р.Б. Терновский. – Сургут, 2003. – 243 с.
9. Телекритика. Вся правда про медіа [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.telekritika.ua/media-i-vlada.
10. Литвинов А.Н. Прогнозирование и планирование в криминалистике / А.Н. Литвинов, Р.Л. Степанюк, В.И. Гаенко. – М. : Юркнига, 2004. – 160 с.
11. Шепітько В.Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник / В.Ю. Шепітько. – Х. : Право, 2001. – 554 с.